

ROMAN KULIKOWSKI

ROLNICTWO GMINY KULESZE KOŚCIELNE JAKO PRZYKŁAD SUKCESU GOSPODARCZEGO NA PODLASIU

Zarys treści: Zachodnie Podlasie jest jednym z ciekawych obszarów rolniczych, który reprezentuje wysoki poziom specjalizacji rolnictwa w chowie bydła mlecznego. W prezentowanym opracowaniu zarysowano problematykę tego regionu na tle Podlasia i przedstawiono wyniki badań terenowych przeprowadzonych w gminie Kulesze Kościelne, gdzie specjalizacja w produkcji mleka jest najbardziej rozwinięta. Powiązania miejscowych rolników z dużym zakładem przetwórczym „Mlekovita” są na tyle korzystne, że rolnicy tej gminy uzyskują wysokie efekty produkcyjne, a tereny gminy charakteryzują się dobrym poziomem rozwoju infrastruktury. Analizowana gmina i tereny z nią sąsiadujące są jednym z przykładów rolniczych obszarów sukcesu w Polsce.

Słowa kluczowe: Podlasie, Kulesze Kościelne, rolnictwo, specjalizacja, chów bydła mlecznego

Wstęp

W przeszłości Podlasie charakteryzowały opóźnienia w rozwoju gospodarki, w tym rolnictwa. Przez ponad 120 lat zaborów obszar ten pozostawał pod wpływem słabo rozwiniętej gospodarki rosyjskiej. Niski poziom rozwoju tego regionu w porównaniu z innymi obszarami kraju stał się jednym z powodów, dla których już w kilka lat po II wojnie światowej terenem tym zainteresowali się przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych – w tym geografowie: Biegajło (1957, 1962, 1967, 1973), Kostrowicki (1963, 1967), Kulikowski, Stola (1974), Stola (1964). Charakterystyce stanu i zróżnicowaniu przestrzennemu rolnictwa na tym terenie w początkach lat 70. poświęcono wiele miejsca w opublikowanej monografii (Kostrowicki red. 1967) i atlasie regionalnym ówczesnego województwa białostockiego.

W ostatnich latach różnymi problemami rolnictwa i obszarów wiejskich województwa podlaskiego zajmowali się: Ejsmont Z., Horodeński R. (2005), Horodeński (1999), Kulikowski (2005), Michałowski (2002), Michałowski, Proniewski (1995), Niewiadomski (2005) i inni.

Podlasie od dawna ma charakter wybitnie rolniczy. W 1962 r. aż 62,7% ludności utrzymywało się z rolnictwa (Polska 38,2%). Także obecnie działalność rolnicza dominuje w kierunkach aktywności zawodowej mieszkańców wsi tego regionu (por. Kulikowski 2005, ryc. 1 na s. 530).

Po II wojnie światowej notowano odpływ ludności z województwa białostockiego. Powodowany był ondużym ograniczeniem lokalnych rynków pracy (Ejsmont, Horodeński 2005, ryc. 1 na s. 34). Odpływ ten dotyczył głównie terenów wiejskich.

Pomimo postępującego rozwoju przemysłu i usług, w 2002 r. nadal w rolnictwie województwa podlaskiego pracowało 34,7% ludności (Polska 16,8%), a działalność rolniczą prowadziło 79% gospodarstw domowych. W licznych gminach zachodniej części województwa udział ten przekracza nawet 95%. Wg Powszechnego Spisu Rolnego (PSR) 2002 dla 40% gospodarstw domowych na Podlasiu działalność rolnicza była głównym źródłem dochodów (w kraju 20,8%). Tradycyjnie niski był na tym terenie poziom oświaty. W latach 1900–1910 zaledwie 25% rolników wsi podlaskich umiało czytać (Biegajło 1967). Do lat 30. ubiegłego wieku dominowała tu szachownica gruntów związana ze stosowanym trójpolowym systemem uprawy roli. Relikty tego systemu pozostały w uprawie i osadnictwie wiejskim białostoczczyzny do lat 60., co zdecydowanie odróżniało rolnictwo tego regionu od reszty kraju. Do dziś rolnictwo niektórych terenów województwa podlaskiego prezentuje niski poziom rozwoju i specyficzne cechy wynikające ze złożonej przeszłości historycznej i zróżnicowanych oraz trudnych warunków naturalnych. Dynamiczny rozwój chowu bydła w ostatnich kilkunastu latach, zwłaszcza na terenach zachodniego Podlasia, sprawia, że istnieje potrzeba ponownego zainteresowania się tym obszarem przez różnych przedstawicieli nauki. Z uwagi na czyste środowisko naturalne teren ten winien być postrzegany także jako posiadający dużą wartość nie tylko z punktu widzenia rozwoju gospodarki.

Do badań szczegółowych wybrano Kulesze Kościelne – jedną z wielu gmin zachodniego Podlasia wysoko wyspecjalizowaną w chowie bydła mlecznego.

Podstawą materiałową analizy przeprowadzonej w tej pracy są dane PSR 2002, dane Internetowej Bazy Danych Regionalnych, oraz materiały i obserwacje zgromadzone w trakcie badań terenowych w gminie Kulesze Kościelne, w tym wywiady kwestionariuszowe w urzędzie gminy i z hodowcami bydła.

Położenie i warunki naturalne rolnictwa w gminie Kulesze Kościelne

Gmina Kulesze Kościelne położona jest w zachodniej części województwa podlaskiego, w powiecie wysokomazowieckim. Choć przez teren tej gminy nie przebiegają żadne drogi wojewódzkie, to jest ona dobrze skomunikowana z ośrodkami sąsiednich gmin,

a także z centrum powiatu i województwa. Wszystkie 32 miejscowości w gminie połączone są drogami o nawierzchni asfaltowej, tworząc sprawnie funkcjonujący lokalny układ drogowy. Dobrze rozwiniętą sieć infrastruktury technicznej uzupełniają takie elementy, jak: pełne zaopatrzenie gospodarstw w wodę, energooszczędne oświetlenie ulic i będące w fazie rozwoju przydomowe oczyszczalnie ścieków. Przy istnieniu dużego rozproszenia zabudowy i małej gęstości zaludnienia (30 mieszkańców na 1 km²) uznano za niezbyt celową budowę całych ciągów kanalizacyjnych.

Przez teren gminy przechodzi 6 km Gazociągu Jamalskiego, z czego gmina posiada znaczny dochód w skali rocznej wynoszący około 750 tys. zł.

Na uwagę zasługuje dobrze rozwinięta komunikacja elektroniczna. Prawie wszyscy mieszkańcy gminy mają dostęp do szerokopasmowego Internetu, a w niedalekiej przyszłości, w ramach programu „Cyfrowy urząd”, przewiduje się, że większość spraw urzędowych będzie można załatwiać za pośrednictwem tego medium.

Wielu rolników z terenu gminy modernizuje swoje gospodarstwa, budując nowoczesne obory i silosy, korzystając przy tym z unijnych dotacji.

Gminę Kulesze Kościelne zamieszkuje 3,5 tys. osób. Zdecydowana większość z nich to członkowie rodzin rolniczych, a ciekawostką pozostaje, że duża liczba osób nosi nazwisko Kulesza (645 osób), co sugeruje, że Kulesze w przeszłości były gminą szlachecką (szlachta zaściankowa).

Badana gmina to tereny nizinne o słabym zagrożeniu erozją gleb. Obszar ten, podobnie jak całe Podlasie, wykazuje cechy klimatu kontynentalnego o niewielkiej sumie opadów w ciągu roku i okresowych niedoborach wody dla rolnictwa. Długość okresu wegetacyjnego wynosi około 200 dni. Gleby wytworzone na osadach polodowcowych należą w przewadze do kompleksu żytniego bardzo dobrego i dobrego z udziałem kompleksu pszennego i żytniego słabego. Pod względem jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest to także teren oceniany dość nisko. Wg wskaźnika oceny jakości gruntów GUS, udział procentowy użytków rolnych o niskiej wartości wskaźnika (0,4) stanowi tu powyżej 43,8% ogólnej powierzchni gruntów gminy¹. Wartość wskaźnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej IUNG dla tej gminy wynosi 57,8 punktów (średnia dla kraju – 66,6 punktów.).

Stosunkowo niską jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej potwierdza też bardzo mały udział gleb o najkorzystniejszych klasach bonitacyjnych. Gleby klas I i II w gminie nie występują. Klasy IIIa i IIIb zajmują zaledwie 7,7% w dużym udziale występują natomiast gleby klas IVa i IVb, które łącznie zajmują 42,7% ogólnej powierzchni gruntów ornych, i jeszcze większym udziale gleb V i VI klasy – wynoszącym 47,9%.

¹ Ocenę jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej wg gmin GUS podaje w czterech następujących klasach: 0,4 niska jakość; 0,4–0,7 przeciętna; 0,7–1,0 dobra; powyżej 1,0 bardzo dobra. Na tę ocenę dominujący wpływ miały warunki glebowe.

Spoleczno-gospodarcza charakterystyka gminy

Według PSR 2002 około 90% gospodarstw domowych w tej gminie związanych jest z działalnością rolniczą. Gospodarstwa rolne² produkujące głównie na rynek stanowią 90,2% ogólnej liczby gospodarstw (w kraju 48%).

W gminie Kulesze Kościelne pozarolnicze funkcje są słabo rozwinięte. W 2002 r. zarejestrowanych było w tej gminie 122 podmioty gospodarcze, z czego 116 należało do sektora prywatnego. Najwięcej drobnych podmiotów gospodarczych działało w następujących dziedzinach: handel i naprawy (46), budownictwo (14), transport (10) i ochrona zdrowia (7). Pozostałe punkty *small bussinesu* reprezentowały działalność w zakresie zaopatrzenia rolnictwa w środki produkcji (8) i prowadziły działalność dotyczącą gospodarstwa komunalnej, pośrednictwo finansowe, edukację, obsługę nieruchomości i inne.

Gmina ma natomiast dobrze rozwiniętą infrastrukturę związaną z jej specjalizacją. Wiele gospodarstw posiada nowoczesne, zmodernizowane obory i silosy oraz zbiorniki na pasze treściwe, paliwo i mleko (z możliwością schładzania). Wielu rolników, inwestując w tego typu infrastrukturę, korzysta ze wsparcia różnych funduszy unijnych.

Rolnicy z terenu gminy modernizują swoje gospodarstwa, budując nowoczesne obory i silosy.

Wewnętrzne i zewnętrzne czynniki gospodarczego sukcesu gminy

Jednym z najważniejszych zewnętrznych czynników sukcesu rolnictwa w gminie jest bliska lokalizacja Spółdzielni Mleczarskiej w Wysokim Mazowieckim. Początki spółdzielczości mleczarskiej na tym terenie sięgają okresu przedwojennego. Pierwszy zakład mleczarski w Wysokim Mazowieckim powstał w 1928 r. i zatrudniał około 30 osób, produkując tylko sery i masło. Rozszerzenie asortymentu produkcji w tym zakładzie nastąpiło w 1950 r. wraz z powstaniem Powiatowego Zakładu Mleczarskiego, w którym oprócz masła i serów zaczęto produkować śmietanę, twarogi i lody. W 1957 r. powstała Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska, będąca na owe czasy bardzo nowoczesnym przedsiębiorstwem. W 1992 r. nadano jej nazwę Mlekovita.

Obecnie Spółka Mlekovita zrzesza 6 tys. członków. Około 800 producentów mleka, z których każdy dostarcza ponad 400 tys. litrów mleka, a kilkunastu rolników nawet ponad 1 mln litrów rocznie. W początkach lat 80. poprzedniczka „Mlekovity” zatrudniała 62 osoby. Obecne zatrudnienie w tej firmie wynosi około 1500 osób.

Mleko odbierane jest bezpośrednio od producentów, którzy przechowują je w schładzanych pojemnikach transportem spółki (chłodnie), tak aby w każdym momencie – od

² Za gospodarstwo rolne uznano takie gospodarstwo domowe, które użytkuje grunty rolne o powierzchni przekraczającej 1 ha.

jego udoju aż do zakładu przetwórczego – nie stykało się z powietrzem atmosferycznym. Od jednego z rolników, z którym przeprowadzono wywiad, spółdzielnia odbiera około 4 tys. litrów mleka co drugi dzień. Za tak dużą dostawę wymieniony rolnik otrzymywał, prócz zapłaty wynikającej z ceny mleka około 5 tys. zł miesięcznie dodatkowych gratyfikacji.

Grupa kapitałowa Mlekovita w 2007 r. skupiała zakłady zajmujące się przetwórstwem i dystrybucją wyrobów mleczarskich znajdujące się w 15 innych miastach w kraju, między innymi w Bielsku Podlaskim, Białymstoku, Morągu, Lubawie, Działdowie, Łodzi, Wyszkowie.

W 2007 r. Mlekovita zajęła 146 miejsce spośród największych polskich firm „Polityki” i od lat uzyskuje cenne nagrody za wysoką jakość swoich produktów, w tym np. znak Teraz Polska, uzyskała też na kilka swoich wyrobów certyfikat Polski Produkt Światowy (Polish World Class Product).

Wielu rolników z terenu gminy oprócz dotacji bezpośrednich i dopłat wyrównawczych z tytułu niekorzystnych warunków gospodarowania (LFA) korzysta z unijnych dotacji na inwestycje w zakresie najnowszych rozwiązań technicznych w gospodarstwie. Pozwala to modernizować obory i silosy oraz umożliwia budowę przydomowych oczyszczalni ścieków. Budowa ekologicznych zbiorników na gnojowicę finansowana jest w 100% ze środków unijnych.

Ważną rolę w podnoszeniu poziomu kultury rolnej w badanej gminie i gminach sąsiednich odgrywa też Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie, dzięki któremu powszechnie wprowadzono na tym terenie uprawę kukurydzy na zielonkę oraz rozpowszechniono wśród hodowców bydła nowoczesne techniki zbioru zielonki i produkcji pasz. Niezależnie od stałych konsultacji dla rolników Ośrodek w Szepietowie organizuje imprezy promocyjne (np. w 2007 r. imprezę o nazwie Zielona Gala), w których uczestniczy nawet do kilkudziesięciu tysięcy osób z większości gmin Podlasia. W okresie jesiennym Ośrodek w Szepietowie organizuje czterodniowe szkolenia dla ponad 200 grup rolników we wszystkich gminach województwa podlaskiego.

Ważnymi czynnikami rozwoju towarowej produkcji mleka są też wieloletnie tradycje w chowie bydła mlecznego na terenie zachodniego Podlasia oraz silne przywiązania rolników do ziemi.

Pośród czynników wewnętrznych, umożliwiających wysoki poziom produkcji w rolnictwie, należy wymienić wysoki poziom przygotowania zawodowego rolników. Udział kierowników gospodarstw z ponadpodstawowym wykształceniem rolniczym jest tu kilka razy wyższy od przeciętnego w kraju i występującego we wschodniej części Podlasia.

Użytkowanie ziemi i rolnictwo

Pomimo średniej i słabej jakości gleb, wspomniane przywiązanie rolników do ziemi jest tu bardzo duże, o czym świadczy stosunkowo mały obrót ziemi i wysoka jej cena. Wysoka specjalizacja w chowie bydła mlecznego powoduje, że w praktyce nie ma tu gruntów, na których nie prowadzi się produkcji rolnej. Wielu rolników poszukuje możliwości zakupu

lub dzierżawy ziemi. Pomimo trudności z jej zakupem wydatki na ten cel w 2002 r. w przeliczeniu na 1 gospodarstwo przekraczały w badanej gminie kilkaset razy średnią dla kraju (gmina około 1400 zł/1gospodarstwo, kraj – 5 zł).

Dominującym elementem krajobrazu badanej gminy są użytki rolne, zwłaszcza grunty orne oraz łąki i pastwiska. Lasy zajmują około 27% ogólnego obszaru gminy (tab. 1). Całość terenów użytkowanych rolniczo w tej jednostce jest we władaniu gospodarstw indywidualnych, z czego 8,6% to grunty dzierżawione od prywatnych właścicieli.

Tab. 1. Użytkowanie ziemi i struktura zasiewów w gminie Kulesze Kościelne w 2005 r.

Table. 1. Land use and crop structure in the Kulesze Kościelne community in 2005

Wyszczególnienie	Powierzchnia w ha	%		
		Powierzchnia ogółem	Powierzchnia UR	Powierzchnia zasiewów
Powierzchnia ogółem	11 545,0	100,0	X	X
Użytki rolne	7 752,0	67,2	100,0	X
Grunty orne	5 441,0	47,1	70,2	X
Powierzchnia zasiewów:	4 961,9	X	64,0	100,0
Żyto	948,0	X	X	19,1
Pszonica	205,7	X	X	4,1
Owies	274,6	X	X	5,5
Pszonżyto	241,0	X	X	4,8
Jęczmień	30,8	X	X	0,6
Mieszanki zbożowe	1 944,2	X	X	39,2
Kukurydza na zielonkę	738,0	X	X	14,9
Trawy i inne pastewne	86,7	X	X	1,7
Buraki cukrowe	29,2	X	X	0,6
Ziemniaki	463,9	X	X	9,3
Sady	13,0	0,1	0,2	X
Łąki	964,0	8,4	12,4	X
Pastwiska	1 334,0	11,6	17,2	X
Grunty leśne	3 109,0	26,9	X	X
Pozostałe tereny	684,0	5,9	X	X

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych www.kuleszek.pl.

O intensywnym rolniczym wykorzystaniu gruntów w tej gminie świadczy bardzo wysoki udział użytków rolnych (tab. 1), pomimo dość przeciętnej jakości gleb.

O wysokim stopniu wykorzystania ziemi przez rolnictwo świadczy znaczny udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej gminy oraz bardzo duży udział powierzchni zasianej w ogólnej powierzchni gruntów ornych (91,2% w 2005 r.). Powierzchnia użytków rolnych wykorzystywanych ekstensywnie (ugory i odłogi) w 2002 r. wynosiła w tej gminie zaledwie 1,4% ogólnej powierzchni gruntów ornych, podczas gdy analogiczny dla tego roku wskaźnik dla Polski wynosił aż 17,3%.

Na bardzo wysoką specjalizację rolnictwa tej gminy w chowie bydła mlecznego wskazuje też znaczny udział roślin pastewnych w strukturze zasiewów. Mieszanki zbożowe, kukurydza na zielonkę i trawy na gruntach ornych zajmują tu łączną powierzchnię blisko 2,8 tys. ha, stanowiąc 69,6% powierzchni zasiewów. Powierzchnia roślin pastewnych z trawami na łąkach i pastwiskach zajmuje 2/3 powierzchni UR.

Struktura gospodarstw

Grunty rolnicze gminy Kulesze Kościelne w 100% stanowią własność rolników indywidualnych. Pod względem średnich rozmiarów gospodarstwa w tej gminie należą do większych w skali kraju. Ich przeciętna powierzchnia wynosi 17,6 ha (w Polsce 8,4 ha). W trakcie prowadzonych rozmów z władzami gminy (wójt i sekretarz) wskazywano na tradycyjne, silne przywiązanie tutejszych rolników do ziemi. Ograniczona ilość miejsc pracy w innych zawodach powoduje, że rolnicy z trudem wyzbywają się swojej ziemi.

Małe gospodarstwa rolne – do 5 ha, zajmują tu zaledwie 3,8% ogólnej powierzchni gospodarstw indywidualnych (22% w kraju). Duże jednostki – o powierzchni powyżej 20 ha zajmują tu około 1/3 ogólnej powierzchni gospodarstw indywidualnych w gminie (por. tab. 2).

Tab. 2. Struktura wielkościowa indywidualnych gospodarstw rolnych gminy Kulesze Kościelne w 2002 r.

Table. 2. Size structure of individual homesteads in the Kulesze Kościelne community in 2002

Grupy obszarowe gospodarstw	Powierzchnia w ha	% powierzchni ogółem	Liczba gospodarstw	% ogólnej liczby gospodarstw
do 1 ha	45,1	0,4	47	7,1
1–2 ha	43,1	0,4	17	2,6
2–5 ha	326,4	3,0	68	10,2
5–10 ha	1 544,9	14,1	147	22,0
10–15 ha	2 989,6	27,3	177	26,5
15–20 ha	2 433,6	22,3	106	15,9
20–50 ha	3 470,6	31,8	104	15,6
pow. 50 ha	74,9	0,7	1	0,1
Ogółem gmina	10 928,2	100,0	667	100,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych PSR 2002.

Chów zwierząt gospodarskich

Jak już wspomniano, podstawą działalności gospodarczej gminy Kulesze Kościelne jest wysoka specjalizacja w chowie bydła mlecznego. Ta gałąź produkcji rolniczej ma tu dosyć długą tradycję, chociaż szybki jej rozwój sięga połowy lat 80. i wiąże się z rozwojem Spółdzielni Mleczarskiej Mlekovita. Według relacji władz gminnych, duże znaczenie

w rozwoju tego kierunku produkcji rolnej ma też Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepletowie. Według lokalnej „Gazety Współczesnej” z 30 lipca 2007 r. rolnicy w tej gminie wyprodukowali w 2006 r. 32 mln litrów mleka, co stanowiło rekord w skali kraju. Już ponad 150 gospodarstw (na ogólną ich liczbę wynoszącą 620) spełnia wszelkie europejskie normy przewidywane dla producentów mleka.

Badana gmina jest także rekordową pod względem obsady bydła w przeliczeniu na 100 ha UR, która w roku spisowym 2002 wynosiła 126,6 sztuk. Przeciętna dla kraju w tym samym roku wynosiła zaledwie 32,7 sztuk.

Bydło w badanej gminie to typowo mleczna rasa holsztyńsko-fryzyjska. W 2002 r. ogólne stado tych zwierząt w gminie liczyło 10 469 sztuk, z czego krowy mleczne stanowiły 57,3% (tab. 3). Pozostałe sztuki to młode bydło służące wymianie stada. Hodowcy bydła tak utrzymują strukturę wiekową stada, aby we własnym zakresie mogli dokonywać jego stosunkowo szybkiej wymiany, która jest procesem stosunkowo częstym i kosztownym. Młoda jałówka kosztuje około 5 tys. zł, a bywa, że niektóre sztuki są jeszcze droższe.

Tab. 3. Chów zwierząt gospodarskich w gminie Kulesze Kościelne w 2002 r.

Table 3. Animal husbandry in the Kulesze Kościelne community in 2002

Grupy gospodarstw	Bydło ogółem	Bydło na /1 gospodarstwo	Bydło na 100 ha UR	Krowy mleczne	% krów w stadzie	Trzoda chlewna	Trzoda na 100 ha UR
1 – 2 ha	12	0,2	28,5	4	33,3	11	26,2
2 – 5 ha	124	1,8	53,4	74	59,7	165	71,7
5–10 ha	1 038	7,1	91,8	607	58,5	751	66,4
10–15 ha	2 769	15,6	127,6	1 627	58,8	1 690	76,9
15–20 ha	2 763	26,1	149,8	1 582	57,2	924	50,1
20–50 ha	3 659	35,2	105,4	2 075	56,7	1 495	54,4
Pow. 50 ha	104	104,0	138,7	32	30,8	0	0,0
Ogółem	10 469	16,9	126,6	5 996	57,3	5 036	60,9

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych RSP 2002.

Tak zwana sumaryczna wydajność krowy oceniana była przez hodowców z tej gminy na 35 do 40 tys. litrów mleka. Krowa, która dostarcza więcej mleka, żyje krócej. Przeciętny okres laktacji oceniany był przez hodowców na około 3, maksymalnie 4 lata.

Przeciętna mleczność krów szacowana była na poziomie około 7–8 tys. litrów mleka w ciągu roku, a w gospodarstwach prowadzących wielkostadny chów tych zwierząt na 7,5–9 tys. litrów.

W badanej gminie 100% gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha prowadzi chów bydła. Dla porównania w kraju, w 2002 r., chów bydła prowadziło około 45% gospodarstw.

Przeciętna wielkość stada bydła przypadająca na 1 gospodarstwo rolne w tej gminie to około 16 sztuk. Wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstw wzrasta liczba tych zwierząt i w grupie gospodarstw od 15 do 20 ha wynosi 26 sztuk, a na gospodarstwa o powierzchni powyżej 20 ha przypada 35 sztuk bydła.

Jednym z ciekawszych wizytowanych obiektów było duże gospodarstwo pana Janusza Grodzkiego. Ogólnie stado bydła w tym obiekcie liczyło 130 sztuk rasy holsztyńsko-fryzyskiej, z czego krowy dojne stanowiły 65 sztuk. Pozostałe bydło to cielęta i jałówki.

Ogólna powierzchnia gospodarstwa wynosi 63 ha, z czego 30 ha to własność kierownika gospodarstwa, a 33 ha to grunty dzierżawione. W powierzchni zasiewów na gruntach ornych w 2007 r. występowały tylko dwie uprawy – trawy (60%) i kukurydza (40%). Rok wcześniej właściciel gospodarstwa, eksperymentując, uprawiał sorgo. Na eksperymencie poprzestał i nie zamierza uprawiać tego zboża w najbliższej przyszłości. Obora w tym gospodarstwie (fot. 3) to obiekt bardzo nowoczesny, wyposażony w dojkarkę elektryczną „Alfa Laval” oraz nowoczesny zbiornik do przechowywania i schładzania mleka o pojemności 4 tys. litrów (fot. 5). Mleko z tego zbiornika odbierane jest co drugi dzień specjalnym transportem chłodnią Mlekovity, bez kontaktu z powietrzem atmosferycznym.

Za 1 litr mleka rolnik uzyskuje cenę w wysokości 1 zł. Dodatkowo – jeśli dostawa mleka z tego gospodarstwa przekroczy 15 tys. litrów mleka w ciągu miesiąca, producent otrzymywał premię w wysokości 4–5 tys. zł od zakładu przetwórczego Mlekovita.

Rekordowa mleczność od 1 krowy w opisywanym gospodarstwie wynosi około 11 tys. litrów mleka w ciągu roku.

W obiekcie tym pracują na stałe 3 dorosłe osoby (właściciel, jego żona i syn). W przeszłości wynajmowano dodatkowo 1 osobę. Obecnie z powodu braku chętnych do pracy w cudzym gospodarstwie jego właściciel już od roku nie zatrudnia dodatkowej osoby. Stało się to możliwe między innymi z powodu dobrego wyposażenia gospodarstwa w maszyny rolnicze (np. nowoczesny traktor o dużej mocy, kombajn do kukurydzy, roztrzascacz do nawozów, maszyny do zbioru traw i przygotowywania silosu).

Paliwo i pasze treściwe magazynowane są w specjalnych pojemnikach, a zaopatrzenie w pasze (z zakładów w Siedlcach) i ropę (z zakładu w Wyszkwowie) zamawiane jest drogą elektroniczną i dowożone transportem zaopatrującego.

Zysk osiągany w gospodarstwie to około 10% wysokości ponoszonych nakładów (bez uwzględnienia kosztu pracy własnej). Największe pozycje w kosztach działalności gospodarstwa to: wydatki na obrotowe środki produkcji (nawozy, środki chemicznej ochrony roślin, maszyny i urządzenia, pasze treściwe i folia (służąca do sporządzania tzw. bimów – por .fot. 2).

Z pozostałych zwierząt gospodarskich na uwagę zasługuje chów trzody chlewnej. W przeliczeniu na 100 ha UR liczba tych zwierząt wynosiła 60,9 sztuk i była prawie dwukrotnie niższa od przeciętnej krajowej dla tego roku.

Według informacji uzyskanych w miejscowym Urzędzie Gminy chów trzody chlewnej w następnych latach był systematycznie ograniczany i obecnie ma bardzo małe znaczenie jako gałąź produkcji towarowej (służy głównie samozaopatrzeniu).

Zakończenie

U podstaw sukcesu w rozwoju chowu bydła i produkcji mleka na tym terenie są przede wszystkim wieloletnie tradycje i silne przywiązanie miejscowej ludności do ziemi.

Fot. G. Kulikowska

Fot. 1. Prace polowe i kukurydza na gruntach gminy Kulesze Kościelne
Photo 1. Field labors and corn on the Kulesze Koscielne community's land

Fot. G. Kulikowska

Fot. 2. Składowanie pasz
Photo 2. Fodder depot

Fot. 3. Krowy rasy holsztyńsko-fryzyjskiej w oborze pana Janusza Grodzkiego

Photo 3. Holstein-Friesian cows in Janusz Grodzki's cow barn

Fot. G. Kulikowska

Fot. G. Kulikowska

Fot. 4. Zabudowania gospodarcze i bydło na pastwisku

Photo 4. Homestead buildings and cattle in a field

Fot. 5. Właściciel wizytowanego gospodarstwa, obok zbiornik na schłodzone mleko i dojarka elektryczna

Photo 5. The owner of a visited homestead; cold milk container and milking machine (from left to right)

Fot. G. Kulikowska

Chociaż jeszcze do końca lat 80. najważniejszym w kraju rejonem produkcji mleka była południowa Wielkopolska. Drugim i może jeszcze ważniejszym (zwłaszcza w ostatnim dwudziestolecu) powodem tak szybkiego rozwoju chowu bydła mlecznego na tym terenie był rozwój mleczarstwa. Powstanie nowoczesnego i największego w pełni polskiego zakładu przetwórstwa mleka – Mlekovita na bazie dawnego zakładu mleczarskiego w Wysokim Mazowieckim zaktywizowało rolników zachodniego Podlasia w kierunku rozwoju tej specjalizacji produkcji rolnej.

Niewątpliwie duże znaczenie dla tego rozwoju ma też położony w pobliżu Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie i prowadzona w nim działalność naukowa i popularyzatorska w dziedzinie rozwoju chowu bydła mlecznego.

W rozmowie z miejscowymi rolnikami wskazywano jednak na dwie główne przyczyny dalszego rozwoju mleczarstwa na tym terenie. Pierwsza to odczuwany już coraz bardziej głód ziemi. Jeden z ankietowanych rolników stwierdza: „Ziemia jest bardzo droga a i tak nikt nie chce się jej pozbywać”. Drugim powodem trudności w dalszym rozwoju chowu bydła mlecznego na tym terenie, na który wskazywały władze gminy i rolnicy do bardzo wysoki koszt założenia nowego gospodarstwa o tej specjalizacji (koszt zakupu i rozwoju stada, maszyny i urządzenia konieczne dla tego rodzaju produkcji, nowoczesne obory, silosy itp.). Jedną z przyczyn zahamowania dalszego rozwoju produkcji mleka na tym terenie jest też niekorzystna relacja ceny jaką otrzymują rolnicy za mleko w stosunku do kosztów środków produkcji. W ostatnich latach nastąpiło w tym zakresie zdecydowane pogorszenie. Jeszcze w połowie lat 80. cena 1 litra mleka była porównywalna z ceną 1 litra ropy naftowej.

Pomimo wyżej wymienionych trudności faktem jest, że zainwestowane już na wysokim poziomie gospodarstwa rolne uzyskują znaczne efekty o czym świadczy między innymi wysoka wartość produkcji towarowej rolnictwa na 1 osobę zatrudnioną w rolnictwie i na jednostkę powierzchni rolniczej.

Literatura

- Biegajło W., 1957, *Szachownica gruntów i gospodarka trójpolowa w woj. białostockim*, Przegląd Geograficzny, 29, 3, 533–560.
- Biegajło W., 1962, *Sposoby gospodarowania w rolnictwie województwa białostockiego*, Prace Geograficzne, 35.
- Biegajło W., 1967, *Rolnictwo* [w:] *Województwo białostockie. Monografia geograficzno-gospodarcza*, Wydawnictwo Lubelskie, 76–302.
- Biegajło W., 1973, *Typologia rolnictwa na przykładzie województwa białostockiego*, Prace Geograficzne, 100.
- Ejsmont Z., Horodeński R., 2005, *Uwarunkowania rozwoju województw wschodnich (podlaskie, lubelskie, podkarpackie)*, [w:] *Przestrzenne aspekty rozwoju wsi polskiej z uwzględnieniem obszarów depresji społeczno-gospodarczej*, Studia KPZK PAN, 22–36.

- Horodeński R., 1999, *Źródła zaniedbań w rozwoju północno-wschodniej Polski*, [w:] *Studia Regionalne WSE w Białymstoku*, Białystok.
- Kostrowicki J., 1963, *Podstawy i kierunki rozwoju woj. białostockiego*, *Przegląd Geograficzny*, 35, 2, 181–197.
- Kostrowicki J. (red.), 1967, *Województwo białostockie. Monografia geograficzno-gospodarcza*, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.
- Kulikowski R., 2005, *Działalność i źródła dochodu indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce – aspekty przestrzenne*, *Przegląd Geograficzny*, 77, 4, 527–549.
- Kulikowski R., 2005, *Podlaski region chowu bydła obszarem sukcesu transformacji w rolnictwie po 1989 r.*, [w:] B. Głębocki, U. Kaczmarek (red.), *Obszary sukcesu polskiej wsi*, *Studia Obszarów Wiejskich*, 8, 59–67.
- Kulikowski R., Stola W., 1974, *Les transformations de l'agriculture de la voivodie de Białystok an cours des vingt dernieres annees*, *Geographia Polonica*, 29, 363–374.
- Michałowski K., *Uwarunkowania infrastrukturalne ekologizacji rolnictwa na obszarach chronionych województwa podlaskiego*, [w:] *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w aspekcie społeczno-demograficznym*. Komisja Obszarów Wiejskich PTG, Instytut Geografii Pomorskiej Akademii Pedagogicznej w Słupsku, Słupsk, 103–111.
- Michałowski K., Proniewski M., 1995, *Główne kierunki restrukturyzacji obszarów wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju rolnictwa w Polsce Północno-Wschodniej*, [w:] *Restrukturyzacja funkcjonalno-przestrzenna obszarów wiejskich Polski*, Toruń, 162–170.
- Niewiadomski K., 2005, *Uwarunkowania rozwoju rolnictwa na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania na przykładzie województwa podlaskiego*, *Więś i Rolnictwo*, 4(129), 175–185.
- Stola W., 1964, *Kierunki użytkowania gruntów ornych w województwie białostockim*, *Przegląd Geograficzny*, 36, 143–155.

Roman Kulikowski

Agriculture of the Kulesze Kościelne community as an example of economic success in Podlasie

Summary

In the past Podlasie was characterized as an poorly developed, agricultural region in Poland. Even nowadays some parts of Podlasie voivodship have a poor presence of development and the specific characteristics as a consequence on historical past nad weak natural conditions for agriculture.

The transformation of 1990s in Poland caused the worsening of macroeconomical condition for agriculture, but at the some time there are some regions in in the country, characterized by high development of agriculture. One of such regions is Western Podlasie, specialized in milk production and in the dairy cattle breeding. The commune (gmina) of Kulesze Kościelne is located in the center of this region and good example of such specialization.

The soils, those existing in investigated commune were in large measure developed on post-glacial sediments (mainly sands) and show low quality for agriculture.

The share of all agricultural land is individually-owned with the average size of farms 16.4 ha. In the land use the agricultural land are dominant – 67.2% with the share of forests – 26.9%. Within crops fodder are highly dominant (70%). As of 2007, there in Kulesze Kościelne commune was no arable land without cultivation and most of the farmers intended to enlarged their households. Two reasons make these plans difficult. First, there were no agricultural land free, the second – the price of land was very high.

According to Agricultural Census 2002 the number of cattle per 100 hectares of agricultural land was there 126.6 heads (32.7 – average for the country). 100% of farms in the investigated commune maintain with cattle breeding (45% in Poland). Most of cattle stock in this commune can be find in the farms with the size of above 15 ha.

High specialization in milk production is caused mainly by the close localization of the biggest in Poland milk processing plant („*Mlekovita*” in Wysokie Mazowieckie town).

High degree of specialization of agricultural production positively effects its output, high land and labour productivity, as well as, good infrastructural aqipment of rural areas in investigated commune.